

UDK: 811.163.42'373.611:811.163.42'374.221:81-26:81'23

Pregledni znanstveni rad

Prihvaćen za tisak: 10. prosinca 2007.

Položaj srodnih riječi u hrvatskome: usporediti, usporedba i druge

Tatjana Ratkajec

Zagreb

U radu se raspravlja o riječima nastalima iz istih osnova s različitim predmetkom i njihovu položaju u hrvatskome standardnome jeziku. Na primjeru tri srodna glagola: usporediti, uporediti ili porediti, ali i drugih riječi tvorenih iz njihovih osnova, posebno imenica, raščlanjuje se odnos prema takvim zamjenjivim riječima u nekoliko hrvatskih rječnika (čak i pravopisnih) i savjetnika. Prema podacima iz hrvatskih priručnika zaključuje se da promatrane riječi nemaju isti položaj u hrvatskome standardnome jeziku.

1. Uvod

O položaju neke riječi može se katkada slušati i u medijima, u radijskim i televizijskim emisijama koje znaju biti upravo tomu posvećene poput *Govorimo hrvatski* na Hrvatskome radiju i *Navrh jezika* na Hrvatskoj televiziji. Hrvatski se jezik katkad doživljava teškim i zbunjujućim zbog pluralizma koji vlada njegovim rečenicama upravo zbog različitih riječi koje se čine značenjski potpuno jednakima.

Takav se pluralizam pojavio i pri određivanju sličnosti i razlika između dva ili više predmeta, pri *uspoređivanju* ili *upoređivanju*, odnosno *poređivanju*. U ovome slučaju pluralizmu treba stati na kraj i odrediti pravo mjesto tim glagolskim imenicama i riječima od kojih su tvorene: glagolima *usporediti*, *uporediti* i *porediti*, njihovim vidskim parnjacima, imenicama *usporedba*, *poredba*, *uporedba*, pridjevima *poredben* i drugim srodnim riječima. Neke se od tih riječi pojavljuju u jeziku hrvatskih govornika, posebno onih u dvojezičnim i višejezičnim sredinama gdje važnu društvenu ulogu igraju hrvatskome vrlo srodni jezici. Stoga postoji nekoliko mogućnosti za sve ili neke od njih: da su to hrvatske riječi, da su to obilježene hrvatske riječi

(u jednome ili nekoliko značenja), da su to samo dijalektalne riječi, da su to međujezične riječi (svojtvene govornicima koji nisu posve ovladali hrvatskim standardnim jezikom), da neke od njih jednostavno nisu hrvatske riječi.

2. Pokazatelji položaja riječi u priručnicima

Podatci o položaju neke riječi mogu se pronaći u mnogim jezičnim priručnicima: rječnicima, gramatikama, savjetnicima, pravopisima. Opsežnije se o njima može saznati u znanstvenim i stručnim člancima. A ako nisu dostupni ili ih nema, usporedba pojavnosti istih riječi u različitim priručnicima može objasniti njihov položaj u odnosu na normu hrvatskoga jezika.

Položaj neke riječi može se pokazati izravnim savjetom, različitim oznakama, neunošenjem riječi u priručnik. U priručnicima koji donose bilo uputnice, bilo izravne normativne preporuke, nepostojanje uputnice i preporuke pokazatelj je neobilježnosti. Pregledavanjem različitih izdanja istoga priručnika, ili pak različitih priručnika istoga autora, može se s priličnom jasnoćom utvrditi autorov stav o pojedinoj riječi. Tako npr. u Anićeve rječniku iz 2003. uz glagol *usporediti* stoji oznaka *razg. (+srp.)*, čega nema u izdanju istoga autora iz 1991. ili 1998.

2.1. Izravni savjeti

Najjasniji je pokazatelj položaja neke riječi izravno navođenje — normativni savjet, preporuka ili odrednica. Pojavljuje se izrečena jednom riječju, često kraticom, npr. *reg. za regionalizam, regionalni, dijalektizam, dijalektni, nstandardni*, ili s nekoliko riječi, npr. *bolje je, nije dobro* itd. Do izravnoga se savjeta može doći i zaobilaznije, npr. V. Brodnjak (1992) uz riječi (od 1 do 22) ima brojčane simbole koji su objašnjeni na koricama.

2.2. Uputnice i druge oznake

Drugi je od važnih pokazatelja međuodnosa riječi postojanje uputnice jedne riječi na drugu, npr. *ikakov* → *ikakav*, ili pak *upropastilica* → *upropastiteljica*, posebno ako se natuknica i ne objašnjava.

Tako se u Jezičnome savjetniku (1999) glagol *porediti* upućuje na *usporediti, stupnjevati*. Glagol *usporediti* upućuje se na *usporediti, prisposobiti*. Uz glagol *usporediti* ne pojavljuje se nikakva uputnica.

U Rječniku hrvatskoga jezika Leksikografskoga zavoda i Školske knjige (2000), kraće u nastavku teksta LZ i ŠK, glagoli *isporediti* i *ispoređivati* također se ne objašnjavaju, nego upućuju na *usporediti* i *uspoređivati*. U petome izdanju Hrvatskoga pravopisa S. Babića, B. Finke i M. Mogušā (2000) spominju se sva tri glagola i njihove glagolske imenice. Uz riječi *uspoređenje*,

uspoređivanje, *uspoređivati* nema napomena. Uz glagol *uspoređivati* znakom → dana je prednost glagolu *uspoređivati*, kao što je uz glagolsku imenicu *poređenje* istim znakom označeno da prednost treba dati (*us*)*poredbi*.

Mogu se pojaviti i drugačije oznake, npr. oznaka neprihvatljivosti (i negramatičnosti) kao * koja se pojavljuje u Hrvatskome jezičnome savjetniku (Hudeček, Mihaljević i Vukojević 1999), dalje Jezičnome savjetniku: **upropastioc* → *upropastilac*.

Treba uvijek pročitati predgovor ili druge upute za čitanje jer se može dogoditi da iste oznake imaju drugačije značenje. Npr. I. Protuđer (2007) u svome jezičnome savjetniku znakom — razdvaja srpske od hrvatskih riječi, a znakom → označava da se obje riječi mogu nalaziti u hrvatskome jeziku. U napomeni autor navodi da odnos pojašnjavaju druge oznake, a da je razlika općenito prihvaćena ako ih nema. Tako je riječi *uporedan* i *uporedba* razdvojio znakom — bez ikakvih drugih oznaka od *poredbeni* i *usporedba*.

2.3. Neunesena riječ

Treći važan pokazatelj položaja neke riječi može biti neunošenje te riječi u popis (ili priručnik). Iako neunošenje neke riječi u pojedini popis može biti uzrokovano čime drugim: opsegom građe, njezinom čestoćom (tj. rjeđom pojavnošću) ili samim autorovim propustom, sama činjenica da neke riječi nema može govoriti o njezinu položaju.

Tako se npr. u Pravopisu V. Anića i J. Silića (2001) nalazi samo riječ *usporedba*, dok *poredbe* i *uporedbe* nema.

2.4. Čestoća

Jedan od važnih pokazatelja međuodnosa skupina riječi može biti i njihova čestoća. Iako se ne može uvijek uzeti kao ključna jer ovisi i o izboru građe, koja pak može odražavati neke nejezične okolnosti, čestoća može biti jedno od objektivnih načela.

U Hrvatskome čestotnome rječniku (1999) imenica *usporedba* pojavljuje se 20 puta, infinitiv *usporediti* 17 puta. Imenica *poredba*, pridjev *poredbeni* i glagol *porediti se* pojavljuju se jedanput, dok se glagolska imenica *poređenje* pojavljuje 4 puta, ali ima oznaku nestandardnosti. Glagol *uspoređivati* i glagolska imenica *uspoređenje* pojavljuju se jedanput također uz oznaku nestandardnosti.

3. Podatci iz hrvatskih priručnika

O glagolima *usporediti*, *uporediti* i *porediti*, uključujući i prijelazne glagole nastale od njih, te iz njih izvedenim riječima podatci se mogu pronaći u

mnogim jezičnim priručnicima: rječnicima, jezičnime savjetnicima, čak i pravopisima.

3.1. Riječi s predmetkom *uz-*

Predmetak *uz-* u promatranim se riječima zbog tvorbenoga jednačenja pojavljuje u obliku *us-*. S ovim se predmetkom pojavljuje najviše riječi među promatranim riječima: osim glagola *usporediti* i *usporedba* još i pridjevi *usporedan*, *usporedbeni*, *usporedni*, prilog *usporedo*, imenice *usporednica*, glagol *uspoređivati* i njegova glagolska imenica *uspoređivanje*.

Usporediti — Ovaj glagol znači utvrditi sličnosti i razlike, sinonim mu je *komparirati*. Uz njega se ne pojavljuje nikakva zamjena ili istoznačnica ni u jednome od priručnika.

Usporedba — Ova imenica znači određivanje sličnosti i razlika između čega; komparacija. Ni jednom od priručnika za tu riječ nema nikakvih uputnica ni napomena, što znači da je ona neobilježena hrvatska riječ.

Dakle, riječ *usporediti*, *usporedba* i sve druge riječi izvedene od njih obične su, neobilježene hrvatske riječi.

3.2. Riječi bez predmetka *uz-*

Neke se od riječi bez predmetka *uz-* pojavljuju u dva značenja. Pojedini se priručnici na to osvrću, drugi ne.

Porediti — Ovaj se glagol pojavljuje u dva značenja. U prvome znači *uspoređivati koga s kim*. U drugome znači *stupnjevati*, to je hrvatski lingvistički naziv za inačicu stranoga podrijetla *komparirati*.

U Razlikama između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika P. Gubrine i K. Krstića (1940: 160) navodi se da glagol *porediti* pripada srpskomu standardu, a da je njegova hrvatska zamjena glagol *uspoređivati*.

Uz glagol *porediti* u Rječniku razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika V. Brodnjaka (1992) nema oznake, što bi značilo da je srpski. No u značenju pod 2 stoji oznaka *gram.* i potom *odrediti stupanj komparacije pridjeva, komparirati, stupnjevati*, što bi trebalo značiti da u tome značenju hrvatska riječ. Uz njegov povratni parnjak *porediti se* stavljene su brojčane oznake 1,8 i hrvatske istovrijednice *usporediti se, uspoređivati se, prisposobiti se*. Oznaka 1 (prema objašnjenju brojčanih simbola na str. x) znači da je to srpska riječ, odnosno riječ *tipičnija za srpski nego za hrvatski jezik zabilježena su u djelima starijih hrvatskih pisaca, prema Rječniku hrvatskoga književnoga jezika što ga je (uključivo do slova R) sastavio Julije Benešić, a koji obuhvaća razdoblje od narodnoga preporoda do kraja drugoga svjetskoga rata*.

Kao što je rečeno, u Jezičnome savjetniku (1999: 1102) glagol *porediti* upućuje se na *usporediti*, ali i na *stupnjevati*.

Uz glagol *porediti* u Anićevu rječniku (2003) nalazi se samo napomena da se pogleda pod odrednicu *usporediti*.

U rječniku LZ i ŠK glagol *porediti* u prvome se značenju upućuje na glagol *uporediti*, a u drugome na glagol *stupnjevati*, uz što je dodana oznaka 4 (značenje pod brojem 4): “*ling* mijenjati pridjeve i priloge prema stupnjevima; komparirati”.

Poredba — U sintagmi *poredba pridjeva* imenica *poredba* označava oblik opisnih pridjeva koji pokazuje različit stupanj svojstva označena pridjevom.

U istomu se značenju pojavljuje i u Jezičnome savjetniku (1999) i prapopisu Babića, Finke i Moguša (2000).

U Anićevu rječniku (2003) *poredba* se kao posve hrvatska riječ više objašnjava od imenice *usporedba* zbog svoje funkcije retoričke figure kojom se “uspoređuje (sic!) što nepoznato ili manje poznato s čim poznatijim”. No, glavno joj je značenje *uspoređivanje*, *usporedba*.

U rječniku LZ i ŠK (2000) kao prvo značenje donesena je oznaka *knjiž.* (u književnosti, književni) i objašnjenje: *stilska figura u kojoj se što nepoznato uspoređuje s poznatim*, a kao drugo značenje upućuje se na *usporedba*.

Ostale riječi — U priručnicima su unesene još neke riječi ove osnove. U Jezičnome savjetniku (1999) nalaze *porediti* i *poređati (se)* s uputnicom na *poredati*, te *poređenje* s uputnicom na *poredbu*, *usporedbu* i *stupnjevanje*, dok je *poređivati* upućeno na *uspoređivati*; *stupnjevati*.

U rječniku LZ i ŠK *poređenje* se upućuje na *usporedbu*, navedeni su i glagol *poređati* upućen na *poredati*, te *poređivati* upućen na *uspoređivati*.

Dakle, riječ *poredba* hrvatski je naziv stilske figure. Uz nju se može pojaviti glagol *porediti* kao lingvistički naziv. U ostalim su značenjima i ta riječ, kao i sve druge koje su od nje izvedene, obilježene, odnosno posve zamjenjive neobilježenim hrvatskim riječima.

3.3. Riječi s predmetkom *u-*

Neke od promatranih riječi s predmetkom *u-* imaju i tri različite hrvatske zamjene.

Uporediti — U Rječniku razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika V. Brodnjaka (1992) glagol *uporediti* upućuje se na *usporediti*, *prisposobiti* ili čak *isporediti(!)*, iako je sam glagol *isporediti* naveden u rječniku s lijeve strane i obilježen brojčanim oznakama 1,4 (oznaka 4 znači da je riječ tipičnija za srpski jezik, premda je u uporabi i u hrvatskome).

Kao što je rečeno, u Jezičnome savjetniku (1999: 1516) uz glagol *uporediti* dodaju se istovrijednice *usporediti*, *prisposobiti*.

U rječniku LZ–ŠK *uporediti* se upućuje na *usporediti*.

Uz glagol *usporediti* u Anićeve rječniku (2003), kao što je rečeno, stoji oznaka da se glagol pojavljuje u razgovornome stilu, a da je i srpski.

Usporedba — U Jezičnome savjetniku (1999) *usporedba* se upućuje na *usporedba*, ali i *prispodoba*.

U rječniku LZ–ŠK (2000) *usporedba* se ne pojavljuje.

U Anićeve rječniku (2003) pojavljuju *usporedba* uz napomene koje vrijede i za infinitiv *usporediti*.

Ostale riječi — Pojavljuju se još neke riječi tvorene od navedenih. Za glagolsku je imenicu *uspoređenje* (Guberina i Krstić 1940: 202) navedeno da je tipičnija za srpski jezik, također s hrvatskom zamjenom *usporedba*, *uspoređenje*.

V. Brodnjak u svome rječniku (1992) pridjev *uporedan* ostavlja bez brojčane oznake (što znači da ga unosi kao srpsku riječ) i na desnoj strani navodi hrvatski pridjev *poredbeni* (primjer je poredbena gramatika).

U Anićeve rječniku (2003) navode *uporedan*, *uporedo*, *uporedivost* i *upoređivati* i upućuju na riječi s predmetkom *uz-*, tako i *uporedo* → *usporedo*.

U rječniku LZ–ŠK (2000) navodi se *uporedan* i upućuje na *usporedan*, a *upoređivati* se upućuje na *uspoređivati*.

U Jezičnome savjetniku (1999) pridjev *uporedan* osim na *usporedan* upućuje se i na *paralelan*. Za razliku od njega, prilog *uporedo* ostavlja se bez upućivanja, kao jedina takva riječ (u rječniku nema riječi *paralelno*, samo *paralelan*). Ostale se riječi s predmetkom *u-* upućuju na riječi s predmetkom *uz-*, kao *uporednik* → *usporednica*, ali sve se osim navedenih upućuju i na druge riječi iz iste porodice kao *prisposobiti*: *uporedljiv*, *uporedljivost*, *uspoređenje*, *upoređivati* → *prisposobljiv*, *prisposobljivost*, *prispodoba*, *prisposobljavati*.

Dakle, navedene riječi s predmetkom *u-* u hrvatskome su standardnome jeziku obilježene i potpuno zamjenjive neobilježenim hrvatskim riječima, ali iz tri porodice: glagola *usporediti*, glagola *prisposobiti* te pridjeva *paralelan*.

3.4. Riječi s predmetkom *iz-*

Riječi s predmetkom *iz-* imaju samo jedno značenje.

Isporediti — Uz ovaj su glagol u Brodnjakovu rječniku (1992) stavljene oznake 1,4, što znači da pripada kategoriji srpske riječi ili riječi tipičnije za srpski jezik, iako se može pojaviti u djelima starijih hrvatskih pisaca do drugoga svjetskoga rata, ali i drugdje. Ovaj se oblik spominje u Jezičnome savjetniku (1999), Pravopisu hrvatskoga jezika V. Anića i J. Silića (2001) također s napomenom da je bolje upotrijebiti glagol *usporediti*. U rječniku LZ–ŠK glagol *isporediti* upućuje na *usporediti*. U ostalim se navedenim priručnicima ova riječ ne spominje.

Isporedba — Ova se imenica spominje u Jezičnome savjetniku (1999) i upućuje na *usporedba*, *poredba*. Ni ona se ne spominje u ostalim priručnicima.

Ostale riječi — U Jezičnome savjetniku (1999) pojavljuje se cijeli niz riječi koje se sve upućuju na riječi s predmetkom *uz-* (*isporediv*, *isporedivost*, *isporedljiv*, *ispoređivanje*, *ispoređivati*), druge uz to i na riječi bez predmetka (*isporedbeni* → *usporedbeni*, *poredbeni*; *ispoređenje* → *usporedba*, *poredba*), što znači da imaju i stručno značenje.

Dakle, navedene riječi s predmetkom *iz-* u hrvatskome su standardnome jeziku obilježene i potpuno zamjenjive neobilježenim hrvatskim riječima, s predmetkom *uz-*, a stručne riječima bez predmetka *uz-* (*poredba*, *poredbeni*).

4. Zaključak

Prema svemu ovomu nije teško odrediti kojim riječima dati prednost. *Usporedba*, *usporediti*, *uspoređivanje* i ostale riječi izvedene od njih posve su hrvatske, neobilježene riječi i najbolje rješenje za uporabu u svakodnevnicima i svim drugim situacijama, često i jedino. Riječi *isporediti*, *isporedba* nisu prikladne, iako se mogu naći u našim rječnicima. *Uporedba*, *uporediti* i riječi od njih tvorene nisu prikladne, iako se mogu naći u našim rječnicima, posebno zato što su neke od njih očito i višeznačnice pa se osim porodicom glagola *usporediti* zamjenjuju i porodicom glagola *prisposobiti*.

Riječi *poredba* i *porediti* ne mogu se odrediti tako jednoznačno zbog svojega dodatnoga značenja. Naime, *poredba* je hrvatski stručni naziv. Po tome je istoznačna s riječju stranoga podrijetla komparacija, ali preporučljivija kao hrvatska riječ. Možda bi bilo najbolje riječ *porediti* upotrebljavati uže, u značenju *stupnjevanja*, *komparacije*, a glagol *usporediti* u značenju određivanja sličnosti i razlika između dva ili više predmeta. Dakle, od svih mogućih riječi kojima se mogu odrediti sličnosti i razlike između predmeta, najbolje su *usporedba*, *usporediti* i riječi od njih tvorene.

5. Literatura

- Anić, V. (1991) *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber.
 Anić, V. (2003) *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber.
 Anić, V., Silić, J. (2001) *Pravopis hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber, Školska knjiga.
 Babić, S., Moguš, M., Finka, B. (2000) *Hrvatski pravopis*, Zagreb: Školska knjiga.
 Bratanić, M., Moguš, M., Tadić, M. (1999) *Hrvatski čestotni rječnik*, Zagreb: Školska knjiga.
 Brodnjak, V. (1992) *Rječnik razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika*, Zagreb: Školske novine.

- Guberina, P., Krstić, K. (1940) *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnoga jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Hudeček, L., Mihaljević, M. i Vukojević, L. (ur.) (1999) *Hrvatski jezični savjetnik*, Zagreb: Hrvatski institut za jezik i jezikoslovlje.
- Protuđer, I. (1997) *Pravilno govorim hrvatski — praktični jezični savjetnik*, Split: I. Protuđer.
- Šonje, J., Nakić, A. (ur.) (2000) *Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografski zavod i Školska knjiga.

The position of cognate words in Croatian: usporediti ‘compare’, usporedba ‘comparison’ and others

The paper discusses words formed from the same stem. Their status in Croatian is analysed on the example of three cognate words: usporediti, uporediti ili porediti, as well as other related words formatted from their stems, especially verbal nouns. According to the data collected from different Croatian handbooks the author concludes that those words do not have the same position in Croatian standard language.

Key words: usporediti ‘compare’, word status, lexicology, Croatian

Ključne riječi: usporediti, odnosi među riječima, leksikologija, hrvatski